
Crna Gora danas – unutarnje stanje i međunarodni položaj

RADOVAN RADONJIĆ*

Sažetak

Crna Gora jedina od bivših jugoslovenskih republika još nije stekla nezavisnost i međunarodnopravni subjektivitet. U zajedničkoj državi sa Srbijom nema ravnopravnu poziciju, a time ni šansu da svoje vitalne unutarnje i međunarodne ciljeve i interese artikulira i ostvaruje na način koji joj najviše odgovara. Sada se nalazi pred definitivnim rješenjem svog državnog pitanja. Okolnosti u kojima treba da učini taj korak, krajnje su nepovoljne: izložena je snažnom pritisku Srbije koja se protivi tom koraku; međunarodna zajednica ne pokazuje uvijek dovoljno razumijevanja za njezine interese i potrebe; iznutra je politički, nacionalno i vjerski podijeljena; suočena je s ozbiljnim ekonomskim teškoćama i socijalnim tenzijama. Situacija u njoj, i oko nje, utoliko je složenija, što, s jedne strane, bez prevladavanja tih problema ne može ostvariti svoj cilj i što, s druge strane, bez ostvarivanja tog cilja ne može prevladati te probleme.

Gljučne riječi: nezavisnost, sloboda, ravnopravnost, međunarodnopravni subjektivitet

Crna Gora je mala, na svoj način čudna zemlja. Zemlja, kojoj drugi ne dopuštaju da čini po svome i koja drugima ne dopušta da s njom, i u njoj, čine što hoće. To je zemlja, kako bi Veljko Vlahović rekao, najvećih krajnosti: nade i očajanja, jave i snoviđenja, dubokog mraka i raskošne svjetlosti, koja nikad nije molila da je ne kažnjavaju zbog ljubavi prema slobodi i nikad nije znala zašto je ta ljubav - grijeh.

Crna Gora je, uz sve to, i zemlja u kojoj, već vjekovima, uzmicanje političkog *ratia* pred iluzijom "višeg cilja" predstavlja kvintensenciju (spoljne) politike. Mogli su, tako, Crnogorci da odvažno stanu u odbranu svog Vladike od napada ruskog Svetog sinoda (1804), i Rusima daju na znanje da

* Prof. dr. Radovan Radonjić je redoviti profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Podgorici.

nijesu njihovi podanici, ali samo koju godinu kasnije nijesu mogli da prihvate ponudu Francuske da na Cetinje pošalje svog konzula, jer za to, po sopstvenom priznanju, nijesu imali odobrenje "velikog pokrovitelja", ruskog cara. Mogao je Knjaz Danilo da svojim Memorandumom, iz svibnja 1856, traži od ministara vanjskih poslova evropskih sila "da se prizna nezavisnost Crne Gore diplomatskim putem", ali, presudom sugrađana, koji su to smatrali izdajom, nije mogao da napuni deceniju na vlasti. Mogao je Knjaz Nikola da izdaje međunarodno priznanje Crne Gore (1878), ali nije mogao da odoli iskušenju ideje svesrpskog ujedinjenja, koja je i njega i Crnu Goru koštala najviše što su imali. Mogli su Crnogorci da masovnim učešćem u narodnooslobodilačkom ratu, i participacijom u avnojevskoj konstituciji, ponište odluke Podgoričke skupštine, ali za njih ta nova pozicija nije bila iskorak ka punoj samostalnosti i državnom suverenitetu, već prilika da dobrovoljno potvrde svoju odanost ideji jugoslavenskog državnog zajedništva. Mogli su crnogorski komunisti, 1948. i kasnije, snažno insistirati na poštovanju principa "pune samostalnosti i ravnopravnosti malih i velikih partija, malih i velikih država", ali im ni na kraj pameti nije bilo da iz tog ugla, uporedo sa širim međunarodnim, posmatraju i odnose u jugoslavenskoj zajednici. Mogli su Crnogorci, krajem 1988. i početkom 1989, ustati masovno protiv ondašnje vlasti, ali većinom to nijesu učinili radi proširivanja granica svojih prava i sloboda, već da bi iskazali lojalnost novom dezideru i njegovoj velikodržavnoj strategiji, sa svim onim što je ta strategija značila za njih same i za ostale južnoslavenske narode. Mogao je crnogorski predsjednik, u novembru 1991, da na osnovu mandata Skupštine Crne Gore, potpiše haški dokument, ali i da samo par dana kasnije povuče svoj potpis, takođe uz odobrenje Skupštine, i bez osobnih posljedica. Sve se to moglo, jer u osnovi svih tih, na momente odista košmarnih zbivanja, nije bio sukob pukih ideoloških koncepcija, već ideološki kodirani i romantizmima donekle zamagljeni sukob egzistencijalnih interesa. Građani Crne Gore, lišeni ne samo mogućnosti da sami rješavaju svoje životne probleme, već i svijesti da je to isključivo njihov posao, proživljavali su (i lomili u sebi i na sebi) krucijalnu dilemu: kome se prikloniti, da bi se opstalo.

Ta hamletovska dilema, koja nije mimoišla nijednu društvenu grupu i socijalni sloj u novovjekovnoj Crnoj Gori, i danas snažno pulsira. Utoliko više i snažnije, što se savremena Crna Gora suočava sa tri krajnje nepovoljne stvari. To su: nesmanjeni i nesmiljeni srpski velikodržavni pritisak; ne baš uvijek pravovremeno i pravedno posredovanje međunarodne zajednice u rješavanju njenih unutarnjih i međunarodnih problema; duboka podijeljenost njenih građana po raznim linijama, od nacionalne i vjerske pa do socijalne, političke, etičke i kulturološke. S tim hipotekama na sebi i u sebi, Crna Gora se našla, i još se nalazi, na pola koraka od nezavisnosti i međunarodnog priznanja.

* * *

Zajednička država Crne Gore i Srbije, koja je zadržala naziv bivše zajedničke države šest republika, zamišljena je kao *camera obscura* u kojoj je crnogorsku samobitnost u državnom i nacionalnom smislu trebalo dokrajčiti, a Crnu Goru pretvoriti u prostor iz kojeg će se lakše ostvarivati ambicije o teritorijalnim osvajanjima duž obalnog područja. Pokazalo se, međutim, da Crna Gora, bez obzira na svu svoju tragičnu vezanost za te događaje, nije dozvolila sasvim ni jedno, ni drugo. Kao odgovor na taj izazov, u Crnoj Gori je otpočeo i danas se evidentno odvija ubrzani proces samoosvješćivanja, tj. samoaktuelizacije njenih građana. U tom pogledu karakteristična su dva momenta, koji se mogu nazvati komponentama svojevrsnog crnogorskog protestantizma. Jedan se momenat odnosi na otvoreno protivljenje novih generacija da žive od historijske rente svojih slavni pradjedova, odnosno na njihovo otvoreno priklanjanje filozofiji i logici ovovremenog ugleda i učinka. Drugi momenat crnogorskog protestantizma ogleda se u protivljenju Crne Gore svakom zaoštavanju odnosa sa susjedima i izolaciji od svijeta. To je snažna potvrda širenja svijesti i jačanja uvjerenja da se zatvaranjem ne može postići ništa osim samozagušivanja. Crna Gora je historijski nastala i opstala kao multikulturno, multikonfesionalno i multietničko društvo i država, i jedino kao takva ima smisla. Za nju bi priklanjanje jednoj etnokulturi i jednoj geopolitici bilo ravno samoubojstvu.

Problemi u srpsko-crnogorskim odnosima nijesu nestali padom Miloševićevog režima. Oni se nakon toga nešto drugačije ispoljavaju, ali nijesu ni manji, ni blaži. Glavni razlog što je tako, nije samo u činjenici da u Srbiji još snažno pulsira duh frustriranih nacionalista i vjerskih fundamentalista, kojima ni nakon svih zala koje su nanijeli susjedima, ali i sopstvenom narodu, nije dosta osvajanja i podjarmljivanja drugih. Taj razlog ne treba previše tražiti ni u lošoj vlasti i vladanju, iako ni to ne treba zanemarivati. Suština problema je u tome da su veličine, koje bi zajednička država trebalo da približi, i kvaliteti, koje bi ona trebalo da ujednači, nepribliživi i neujednačivi. Federalne države, naime, imaju smisla, i kao takve mogu funkcionirati, samo u određenim uvjetima. To je onda kada je realni odnos materijalnih i duhovnih potencijala članica federacije toliko uravnotežen i tako teritorijalno raspoređen da jedinstvene odluke zajedničke države objektivno ne mogu proizvesti bilo koju vrstu nadređenosti i protekcionizma jednih u odnosu na druge. U takvim uvjetima, ustavno-pravna regulativa, tj. odgovarajući ustavni okviri i političko posredovanje mogu da imaju i, po pravilu, imaju određeni pozitivni učinak. Tamo gdje pomenutog balansa nema, gdje se faktička moć i uticaj federalnih partnera ne mogu ni približiti, a kamo li uravnotežiti, nijedan ustavni okvir i nijedna politička volja ne može proizvesti njihovo državno zajedništvo na ravnopravnim osnovama. Upravo je to slučaj sa Crnom Gorom i Srbijom. Razlike među njima u teritorijalnoj veličini (Srbija je 6,4 puta prostranija), demografskom potencijalu (Srbija

ima 15,9 puta više stanovnika) i ekonomskoj snazi (učešće Srbije u nacionalnom dohotku zajedničke države je 17,9, a u društvenom proizvodu 19 puta veće), čine da ono što za jednu državu predstavlja nužnu mjeru zaštite elementarnih prava i interesa, za drugu je nepodnošljiv i neprihvatljiv limit, i obrnuto. Tako nastaje situacija u kojoj je zaštita interesa jednog federalnog partnera na račun drugog ne samo neizbježna, već i sasvim legitimna. Balans tako uspostavljenog legitimiteta u međusobnim odnosima federalnih partnera, čini legitimnim i svaki njihov akt protiv zajedničke države, ukoliko ova na bilo koji način smeta njihovim samoodređujućim akcijama i ambicijama. Ta je zakonomjernost sasvim evidentna u stvarnosti aktuelne crnogorsko-srpske federacije. Ponovljeni ili povećani pritisak manje federalne jedinice, da joj se omogući korištenje njenih "ustavnih prava", primorava veću na preduzimanje mjera, koje kompetitora još više udaljavaju od željenog cilja. Štiteći se od hegemonije veće federalne jedinice, manja federalna jedinica pribjegava stvaranju tzv. paralelnog kolosjeka za rješavanje svojih pitanja i problema, čime samo izaziva mnogobrojne nove institucionalne i vaninstitucionalne pritiske i blokade. I tako redom. Rezultat svega je da "savezni organi", personalno sklopljeni i radno angažirani po volji veće federalne jedinice, ignorišu oficijelnu Crnu Goru i njene legalno izabrane organe, ne nalazeći u njima podobnog sagovornika, odnosno partnera za bilo koji posao. Za uzvrat, potreba Crne Gore za saradnjom sa "saveznim organima" objektivno je sve manja, a subjektivno sve nepoželjnija. Zajednička država, iako još formalno nije sasvim razbijena, uopće ne funkcioniraju. "Ono što sa haosom dolazi, sa haosom i odlazi" (Nojman).

Ta se stvarnost ne može preinačiti odlukama skupštinskih vijeća ili drugih političkih i predstavničkih tijela u kojima su federalni partneri jednako (paritetno) zastupljeni. Ona neumitno izvire iz datog realnog rasporeda i odnosa snaga ekonomske, finansijske i druge moći, tako da njome nametnuti faktički interesi ostaju izvan domašaja naknadne (političke i druge) pameti, koja se sa njima "ne slaže" ili umišlja da ih svojim odlukama i racionalizacijama može promijeniti. No, i kad bi takve odluke bile moguće, do njih ne bi došlo. Jer, isto kao što je legitiman zahtjev Crne Gore za polovinom vlasti i uticaja u zajedničkoj državi, legitimno je i nepristajanje Srbije na takvu podjelu sa nekim od koga je nesrazmjerno veća i (nad)moćnija. Vlast se ne osvaja na temelju puke volje za moći, već na temelju realne moći koja iza te volje stoji. Nikakvi romantizmi, dobre volje i "viši" historijski razlozi ne mogu da odnesu prevagu nad pragmatičnim interesima i ciljevima.

* * *

Razdruživanje Crne Gore i Srbije jedini je racionalan i za obje države prihvatljiv izlaz iz sadašnje situacije. Objektivno, Srbija nema nikakvu posebnu potrebu za Crnom Gorom. Za Srbiju Crna Gora nije naročito interesantna ni kao izvor sirovina, ni kao tržište. Nije joj neophodna ni u

kulturnom, vjerskom ili nekom drugom smislu. Srbija preko Crne Gore ne može da ostvari program “svi Srbi u jednoj državi”. Vojno-strateška komponenta nema raniji smisao i značaj, jer niti je okruženje isto, niti je za Srbiju “izlaz na more” od takve važnosti da bi zbog njega trebalo da Crnoj Gori čini tako velike ustupke da s njom u zajedničkoj državi “sve dijeli po pola”.

Crnoj Gori, opet, Srbija ne treba više, ili drugačije, nego ostali susjedi. Privrede im nijesu toliko komplementarne, da crnogorska ne bi mogla opstati bez srpske (žalopojke tipa “ko će kupovati nikšički čelik” ili “ko će ljetovati na Crnogorskom Primorju”, lišene su elementarne logike tržišnog razmišljanja i ponašanja, tako da o njima ne vrijedi trošiti riječi). Crna Gora može sebe da izdržava ekonomski, a sve što iz Srbije uvozi – plaća. Kulturna, nacionalna i religijska komponenta, zajedno sa “zajedničkim jezikom”, takođe ne predstavlja razlog zbog kojeg bi Crna Gora nužno trebalo da bude u zajednici sa Srbijom. Naprotiv, pokazalo se, naročito tokom posljednje dvije-tri godine, da se Crna Gora u svim ovim stvarima mnogo bolje snalazi sama, nego kad ih rješava “zajedničkom politikom” sa Srbijom. Tvrdnja da bi Crna Gora u slučaju proglašenja suverenosti bila vojno ugrožena, besmislena je. Crna Gora nije uklještena između međusobno suprotstavljenih vojnih sila, koje su pogromaški usmjerene prema njoj. Danas se na granicama Crne Gore nalazi gotovo isključivo NATO pakt. On je dovoljno involviran u vojne potencijale i strategije svih susjeda (izuzev Srbije), da bez njega niko od njih ništa neće, i ne može, preduzeti niti prema Crnoj Gori, niti prema bilo kome drugome u regionu. Crnoj Gori nije potrebna nikakva vojna, pogotovo imperijalna zaštita njenog državnog i nacionalnog bića, njene teritorije i tržišta, njenog etosa, kulture i tradicije. Njoj više odgovara pozicija slobodne, otvorene, neutralne zemlje, čije se luke koriste kao marine, a ne kao baze za marince.

Nezavisnost i međunarodnopravni subjektivitet uvjet je i za regionalnu integraciju Crne Gore. Regionalna integracija se iskazala kao ekonomski racionalnalan i politički cjelishodan proces i odnos, koji u sebi nosi i stanovite etičke i psihološke vrijednosti. Bilo da ima opći karakter, poput Evropske unije, bilo da nastaje radi etapnog rješavanja nekog konkretnog problema, poput Pakta stabilnosti, regionalna integracija uvijek ima funkciju modera-tora međusobnih odnosa svojih konstituenata, napose u smislu njihove demokratizacije i smanjenja potreba za silom i represijom. Ona podrazumi-jeva slobodniji protok roba i novca, veću kulturnu i sportsku saradnju, solidarnost u rješavanju mnogih problema. Izuzetno pozitivno svojstvo regionalne integracije jeste i to što implicira visoke standarde zaštite osnovnih ljudskih prava, i što veoma sužava mogućnost da nacionalna netrpeljivost ili vjerska isključivost odnesu prevagu nad interesom da se međusobni odnosi uspostavljaju na principima dobrovoljnosti, ravnopravnosti i uzajamne koristi. Van tog procesa više niko ne može da opstane, budući on podrazumijeva povezivanje u svim važnim oblastima (uključujući, sve više, odbranu, in-

formatiku i infrastrukturne sisteme). To povezivanje je i funkcionalno i institucionalno, i utemeljeno je na precizno utvrđenim pravima i obavezama. Iza tih prava i obaveza, kao njihovi faktički nosioci i garanti, stoje, i jedino mogu ga stoje, međunarodnopravno priznati subjekti. Crna Gora, međutim, nema taj kapacitet i stoga se faktički nalazi van tog procesa. Sva njena drugost u odnosu na Srbiju, njena otvorenost prema svijetu i želja da postane sudionikom u njegovim savremenim procesima i odnosima, ne mogu da izmijene to pravilo. Ono što Crna Gora danas može, i u što pokušava da čini, nije regionalna integracija, već nešto nalik na nju, što ovu ne može da zamijeni, ni kvalitativno, ni bilo kako drugo. O tome, uostalom, govori i faktička pozicija Crne Gore u svijetu i prema svijetu. Tokom posljednjih par godina, na primjer, predstavnicima Crne Gore bili su dostupni najviši inokosni i kolegijalni nivoi svjetske politike, i to ne samo iz kurtoaznih razloga. Crna Gora je prisutna, preko svojih visokih predstavnika (ili makar kao tema), na svim evropskim, ali i na nekim širim skupovima, koji se bave problemima regiona. Crnoj Gori je obećavana i povremeno davana jednokratna pomoć, u početku humanitarna, namijenjena raseljenim licima, a kasnije i druga, za ublažavanje njenih izrazito zaoštrenih ekonomskih i socijalnih problema, uključujući i problem ishrane. Zbivanja u Crnoj Gori, i oko Crne Gore, pomno i sa zebnjom prate važne instance svjetske politike, od organa OUN i američke administracije, do šefova evropskih država i ministara Evropske unije. Pa ipak, Crna Gora nije članica Pakta stabilnosti, iako je on formiran i radi rješavanja problema koji se nje najneposrednije tiču i koji se, u krajnjoj liniji, bez nje ne mogu riješiti. Zatim, predstavnici Crne Gore su samo posmatrači (ili, eventualno, učesnici bez prava glasa) na skupovima u čijem su fokusu pitanja i problemi njihove zemlje. Dalje, Crnoj Gori su nedostupne sve finansijske svjetske institucije, a time i strana investiciona sredstva, bez kojih ne može izaći iz ekonomske krize. Najzad, sva ekonomska i finansijska pomoć koju dobija, i koja jedva podmiruje dio njenih elementarnih potreba, i formalno i suštinski ima karakter donacija, koje možda i mogu da je održe, ali, za razliku od komercijalnih kredita, ne i da joj pomognu da stane na svoje noge. Neuključenost u regionalne integracije za Crnu Goru je utoliko teža, što ona drugim putem ne može da stigne bilo do priželjkivanog mjesta u evropskoj zajednici, bilo do pozicije nekoga ko može da rješava svoje egzistencijalne probleme.

Najzad, građani Crne Gore imaju ista prava kao i svi drugi građani svijeta. Imaju individualno pravo na slobodan izbor društvenog, političkog, ekonomskog i socijalnog sistema u svojoj državi, kao i spoljne politike svoje države, a imaju i kolektivno pravo da biraju hoće li s nekim živjeti u zajednici, i u kakvoj zajednici hoće da žive. Naravno, može se desiti da u međunarodnoj zajednici ima i takvih kojima, iz nekog razloga, nezavisnost Crne Gore ne odgovara. To im, međutim, ne daje ni pravo, ni mogućnost, da ospore ono što građani Crne Gore u tom pogledu odluče legalnim, demokratskim putem. Čak ni protivljenje građana Srbije takvom opredjeljenju građa-

na Crne Gore ne bi imalo nikakav pravni značaj. To, uostalom, sasvim jasno pokazuje nalaz tzv. Badinterove arbitražne komisije, koja je svojevremeno zaključila da se SFRJ raspala, da savezni organi ne funkcioniraju i da nemaju legitimitet, usljed čega sve jugoslavenske republike, saobrazno principu *uti possideti juris* (tvoje je ono nad čim vršiš faktičku vlast), mogu postati nezavisne države (ako se njihovi građani u tom smislu izjasne na referendumima). Takvo pravo ima i Crna Gora, nezavisno od toga što će ga iskoristiti desetak godina kasnije. Tim prije što ona nije nikada bila, a nije ni sada, dio Srbije. Crna Gora se referendumom iz 1992. nije pripojila Srbiji, već je stupila s njom u federalnu zajednicu, kao formalno ravnopravan partner. Novim referendumom Crna Gora će, koristeći pravo na samoopredjeljenje, najvjerovatnije istupiti iz tog zajedništva. Biće to legitiman oblik korišćenja prava na samoopredjeljenje i neophodan korak u afirmaciji principa nezavisnosti i samostalnosti, dobrovoljnosti i faktičke recipročnosti u međusobnim odnosima Crne Gore i Srbije. Taj korak neće značiti ni "fragmentaciju jedinstvenog prostora", ni bijeg u beznađe autarkizma, ni separatizam. Naprotiv, biće to faktička šansa za njihovu stvarnu emancipaciju i međusobnu i evropsku integraciju.

* * *

Ovo ne shvataju, i ne prihvataju, samo dvije kategorije građana Crne Gore – oni koji u dosluhu s Beogradom i, po njegovom nalogu, otvoreno rade protiv nje, i oni koji su pod njihovim uticajem. Dakako, sadašnja situacija odgovara i relativno malobrojnoj, ali veoma moćnoj grupaciji izrasloj iz ratnog profiterstva i tzv. sive ekonomije, koja i misli, i posluje, i živi na ivici korupcionaško-kriminogenog. Slobodna da se kreće po svijetu, a doma nekontrolirana, ona može gotovo sve što hoće, a hoće gotovo sve. Bliska ovima je grupacija političkih, kulturnih i drugih djelatnika u javnoj sferi, čija je moć izrasla iz haotično izukrštanih društvenih gibanja i koja je spremna da sve učini kako bi se ta njena matrica što duže očuvala. I jedni i drugi žive na podjelama, širenju psihoze straha i održavanju fame da su upravo oni ti koji mogu i treba da pronađu luku i ponude ruku spasa. Njima odlaganje rješavanja crnogorskog pitanja odgovara ne samo zbog toga što se time podstiče i održava integrističko-independistička podjela Crne Gore, na čijim talasima oni sigurno krmane brodom svog novostečenog bogatstva i moći, već i zbog toga što im to omogućava da, na izvjestan način, kontrolišu oba pola aktuelne crnogorske kontroverze. Čine to tako što svojim kuntaktorstvom, kod grupacije koja i dalje istrajava na ideji zajedničke države po svaku cijenu, podgrijavaju iluziju da njena orijentacija nije besmislena i da za nju još ima nade. Istodobno, svojom osobnom kartom - koja pokazuje kako se može biti i polismen i biznismen, i pokrovitelj i prosvjetitelj, i propagator i donator, i sponzor i cencor, i socijalista i nacionalista, i revolucionar i opzicionar – učvršćuje uvjerenje ove grupacije da dvočlana federacija

ne funkcionira zbog toga što je u njoj previše etnički i etički sumnjivih, a ne zato što ona kao ravnopravna zajednica nije moguća. Kritike koje ova struktura i sama zbog toga trpi, odveć su mala cijena za ono što faktički postiže: beskrajno dilovanje crnogorskim problemima i raspećima, ali podalje od njihove suštine i želje da se stvarno riješe. Reformskom bloku, s kojim ponekad otvoreno flertuje, grupacija moćnih sprječava svaki razmah, nerijetko težeći da ga rafiniranim potezima dovede u poziciju svoje rezervne armije, koja će, budući lišena sopstvene političke i ekonomske moći, biti prinuđena da se povodi za njom. Da ni to njeno nastojanje nije uzaludno, govori gotovo opsesivna vezanost mnogih crnogorskih intelektualaca iz reformskog bloka, i ne samo njih, za formulu *čakati*, iza koje se, kao jedino relevantna, pomalja logika velikih sila i brojeva. I cilj je postignut: prva grupacija, koja se i dalje uveliko hrani mitovima i legendama, još više se udaljava od shvaćanja suštine legende o Anteju; druga grupacija, koja shvata poruku te legende, sprječava se da najzad objema nogama stane na svoju zemlju.

Moć protivnika ideje crnogorske nezavisnosti, ipak, nije neograničena. Naprotiv, sučeni su sa dvije krupne i, u krajnjoj liniji, nepremostive prepreke.

Jednu prepreku čini procrnogorski reformski i demokratski blok, nastao iz otpora protiv asimilatorske politike nove "zajedničke države". *Camera obscura* nije sasvim poslužila svojoj svrsi: umjesto da ubrza proces brisanja i posljednje uspomene Crnogoraca i ostalih građana Crne Gore na njihovo autentično nacionalno i državno biće, ona je većini njih otvorila oči, probudila njihov uspavani *thymos* i uvjerila ih u pravo na nešto drugo i drugačije. Crna Gora, priklanjanjem novom zajedništvu, jeste još jednom, privremeno, skrenula sa svoje samostalne historijske putanje, ali nije postala getoiziranim ostrvom, do kojeg ne dopire nijedan civilizacijski trend i sadržaj. Ona jeste, bučno i bahato, stala uz rame jedinom federalnom partneru, ali se nije pretvorila u bogomdano strateško uporište njegove velikodržavne ekspanzije. Naprotiv, zahvaljujući iskustvu stečenom u "ratu za mir", postala je prostorom na kome se, uz sve početne nedoumice, kolebanja i posrtanja, rađa jedna drugačija stvarnost. Ne radi se tu samo o otporu crnogorskog demokratskog nukleusa velikosrpskoj hegemoniji i svakom autoritarizmu i despotizmu. U pitanju je jedan, u mnogim elementima novi pristup, sve većeg broja građana Crne Gore, kako procjeni vlastitog položaja i interesa, tako i ocjeni mogućih eksternih uticaja na njih. Taj novum ne ostavlja po strani ni naslijeđenu patrijarhalnu strukturu, ni ekspandirajuće emanate postindustrijalizma. S općim promjenama u sistemu vrijednosti, mijenja se i pogled na načine ostvarivanja ciljeva i zadovoljavanje potreba, a drugačije se poimaju i pozicioniraju (i to ne samo u sferi religije i religijskog) i sve četiri tzv. Tomasove želje: *sigurnost, uzvratanje, priznavanje i novo iskustvo*. Narasla potreba ljudi za odgovarajućim udjelom u stvaranju vlastitog života, a potom, jednako odgovorno, i u upravljanju društvom i državom, generira drugačiji osjećaj pripadanja i sebi i onom opštjeludskom.

Drugu prepreku za pomenutu antiindependističku strukturu čini to što ona ni teorijski, ni historijski, ne može da odgovori na pitanja:

Kojom je to "istinom razuma" moguće neutralizirati "istinu činjenice" da Crnoj Gori ne odgovara nijedno zajedništvo u kome ne bi sačuvala svoj državni i nacionalni identitet i subjektivitet, u kome sa onim s kim se združuje ne bi bila ravnopravna u svemu i u kome joj ne bi bilo bolje nego da je nezavisna i međunarodno priznata država?

Ima li faktičke društvene i političke moći bez odgovarajuće materijalne osnove (svejedno da li je ova teritorijalna, demografska, ekonomska ili neka druga) i kako da istu moć, a time i jednak uticaj i pravo u zajedničkoj državi, imaju Crna Gora i Srbija?

Kojim se to skupštinskim zakonima, odnosno političkim odlukama mogu supstituisati ekonomske zakonitosti, naročito u smislu da obje republike imaju ista prava u svemu, a to znači i da, uprkos tome što jedna od njih u zajedničkom kapitalu učestvuje sa svega jednom dvadesetinom, ravnopravno odlučuju o razvoju privrede, investicijama, kreditno-monetarnoj politici, izvozu i uvozu, porezima i carinama?

Koje su to "komparativne prednosti" posebnog zajedništva dviju država, ako im privrede nijesu komplementarne (u smislu da se optimalno dopunjuju i da zbog uzajamne sirovinske i tržišne zavisnosti, te zajedničkih investicija i proizvodnje, ne mogu jedna bez druge), ako su nejednako okrenute svjetskom tržištu i sposobne da prihvate izazove konkurencije, ako im svi tehnički sistemi, od energetske do informativnih i saobraćajnih, funkcionišu kao dio znatno šire infrastrukture i na temelju međudržavnih ugovora, položnih ingerencijama međunarodnog prava?

Koji je geopolitički ili drugi (npr. ekonomski) interes Crne Gore da, umjesto svoje trgovačke mornarice koja propada, servisira "zajedničku" ratnu mornaricu, u uvjetima kada za jedinog hipotetičkog protivnika može imati američku Šestu flotu?

Koji je, s druge strane, geopolitički ili drugi (npr. ekonomski) interes Srbije da, kad bi se to i moglo, s Crnom Gorom dijeli na ravne časti sva prava u zajedničkoj državi?

Koje prednosti bi Crna Gora imala od toga da u Evropu i svijet ide preko Beograda, umjesto direktno, i koji je interes Srbije da to čini zajedno sa Crnom Gorom, umjesto samostalno?

Zašto bi Crna Gora robovala fami o materijalnoj i odbrambenoj sigurnosti u okrilju zajedničke države, i ovu plaćala glavama svojih građana i zaostajanjem u razvoju, ako sama, bez tih žrtava, može da se hrani i brani?

Oba ova omenta zatvaraju, na svoj način, perspektivu antiindependista. Najviše što oni još mogu, jeste to da otežaju i, možda, donekle produže proces crnogorskog osamostaljenja. Zaustaviti ga ne mogu.

* * *

Još uvijek snažna pulsacija antiindependista nije jedina teškoća suvremene Crne Gore. Mnoga iskušenja emaniraju i otuda što do rješenja svog državnog pitanja može doći jedino dijalogom, tj. demokratskim dogovorom svojih građana, a uvjeti za to daleko su od povoljnih. Ovo, uprkos činjenici da se u Crnoj Gori događaju izvjesne pozitivne promjene, da se iza dubokih naslaga anahronog i autoritarnog pomaljaju znaci postupnog stjecanja kapaciteta za demokratsko rješavanje krucijalnih pitanja i problema, unutrašnjih i spoljnih.

U Crnoj Gori, kao i drugdje, demokratija nije moguća bez političkih sloboda, kao što ni ovih nema bez elementarnih ekonomskih sloboda, makar u smislu da su građani materijalno obezbijedjeni do nivoa da im egzistencija ne zavisi neposredno od partijske pripadnosti, raspoloženja vlasti ili pukog stanja budžeta. I u Crnoj Gori su, kao i drugdje, inherentni demokratija i siromaštvo koje seže do granice masovne ekonomske i socijalne bijede. Crna Gora je danas zemlja sa krajnje nepovoljnim parametrima ekonomskog i socijalnog razvoja. Njeni građani su, usljed toga, višestruko zavisni. Oni, u prvom redu, zavise od volje Srbije da promjenom sopstvene politike proširi polje njihove privredne aktivnosti i tako otvori jedinu pravu liniju mogućeg materijalnog oporavka. Zatim, zavise od spremnosti međunarodne zajednice da, uprkos formalnim i faktičkim rizicima zbog njenog nereguliranog državnog statusa, Crnoj Gori finansijski pomognu da prevlada ekonomsku krizu. Najzad, zavisi i od volje aktuelne vlasti u Crnoj Gori, koja odlučuje kada će nešto od spolja dobijene pomoći podijeliti, što će kome prodati, hoće li i kako nešto privatizirati i slično. Ekonomski zavisni i socijalno ugroženi čovjek nije taj koji slobodno odlučuje ni onda kada glasa na nekom skupu ili biralištu. I tada on, svjesno ili nesvjesno, izražava volju i interese onih od kojih zavisi. Taj problem je utoliko veći što je Crna Gora i dalje lišena onog duhovnog, socijalno-ekonomskog i političkog balansa koji jednom društvu daju tzv. srednje klase. Ekstremna socijalna i ekonomska polarizacija, tokom minule decenije, potisnula je ili sasvim uništila njenu srednju klasu, a s ovom i gotovo sve one uravnotežujuće i amortizujuće elemente socijalnog, etičkog i psihološkog miljea, kojima se hrani demokratija. U društvu podijeljenom na uzak krug veoma bogatih (i izuzetno moćnih) i masu veoma siromašnih (i izrazito nemoćnih u svakom pogledu), nema ni dijaloga, ni tolerancije, ni kompromisa, ni tzv. srednjih rješenja. Gdje toga nema, i gdje je diktat moćnih neprikosnoven, demokratski proces ili nije uopće moguć ili se reducira na neku od krajnje ograničenih, ekskluzivnih antičkih formi.

Na stanje demokratije i demokratskog u Crnoj Gori negativno utiče i to što se njen duhovni milje i dalje se formira pod uticajem različitih ideoloških klišeja i pogrešno kodovanih nacionalnih, vjerskih i inih interesa. Ušančen iza tih bedema, znatan dio građana Crne Gore ne osjeća potrebu da sa

nekim razgovara o onome što misli i kako misli, i nije u stanju da se suoči sa imperativima vremena ili da na izazove konkurentskih ideja i orijentacija odgovori novim kvalitetima. Još je malo onih koji su spremni da strpljivo, do kraja i s uvažavanjem, saslušaju i prime drugačija, različita ili čak suprotna mišljenja, i da argumentovanoj kritičkoj analizi podjednako podvrgnu i sopstvena i tuđa stanovišta, a previše onih koji poznaju i priznaju samo argument sile i prinude. U takvim okolnostima lako se brka (ne)tolerancija prema različitim mišljenjima sa (ne)tolerancijom prema različitim postupcima, iz čega zakonito izvire dvije podjednako negativne tendencije: jedna je da se, u ime principa tolerancije drugog i drugačijeg, nude i nameću neprihvatljive faktičke solucije i odnosi; druga je da se, u ime tobožnje zaštite od neprihvatljivog, pokazuje netolerancija prema drugačijem mišljenju kao takvom. Kada se sve to smjesti u kontekst dubokih crnogorsko-srpskih političkih, nacionalnih i vjerskih podjela, ne treba da čudi što su u aktuelnom "dijalogu" tako glasni upravo oni na koje bi se najviše mogao primijeniti Ničeov slogan: "Izvrnuti - to je za njega: dokazati. Zaludeti - to je za njega: uvjeriti". Pod njihovim uticajem: sužava se prostor za otvorenu, javnu raspravu, u kojoj bi se državno pitanje Crne Gore posmatralo iz ugla faktičkih interesa i potreba njenih građana, i u kojoj bi važio isključivo princip uvjeravanja argumentima; pokušava se postići kompromis oko uvjeta za održavanje referendumu, po principu "popustimo svi pomalo", a da se pri tome ni jednom riječju ne pokaže i ne dokaže validnost "alternativa"; održava se famu o "mišljenjima međunarodne zajednice" kao o besprizivnim apodiktičkim sudovima protiv crnogorske samostalnosti. Sve to s jednom jedinom primišlju: da se "spontana" bestijalnost, kojom su građani Crne Gore prije desetak godina gurnuti u rat i sunovrat, zamijeni sistematskim (i sistemskim) svođenjem Crne Gore na neku novu "Obilića poljanu", na kojoj bi se normalni ljudi uvježbavali da budu vjerski i nacionalni fanatici, a slobodni građani pripremali za podanike tuđe države.

Suzbiti sve ovo do granice podnošljivog, neće biti lako. Neće biti lako ni stvoriti klimu u kojoj će doći do izražaja oni koji, kako bi Šopenhauer rekao, "cijene istinu, rado čuju dobre razloge iz usta protivnika i imaju dovoljno strpljenja da podnesu to što nijesu u pravu kad se istina nađe na drugoj strani". No, želi li opstati, Crna Gora drugog puta nema. Ta činjenica, kao i činjenica da već kontroliše i samostalno rješava najveći dio svojih životnih pitanja i problema, čini realnim očekivanje da će uskoro učiniti i preostali dio posla do pune nezavisnosti i međunarodnog priznanja. Tim prije, što za nju, kao i za sve druge zemlje svijeta, biti nezavisan, okrenuti se sebi, živjeti na svoj način i za svoje dobro, ne znači biti mimo i protiv drugih. Naprotiv, znači vratiti red stvari kako je bio, a onda iz te pozicije, kao subjekt svjestan sebe i svojih prava i mogućnosti, krenuti u odgovarajuća povezivanja sa susjedima i šire sa svijetom. Razumije se, pod uvjetima i na principima koji važe i za sve druge subjekte tog procesa.

Summary

Montenegro is the only of the former Yugoslav republics that hasn't gained its independence and international recognition. It doesn't enjoy an equal footing with Serbia in the unified state, and thus misses out on a chance to specify and achieve its vital national and international interests in the way it suits it most. Montenegro is today on the brink of arriving at the final resolution of its statehood. Nonetheless, the circumstances under which it is supposed to accomplish it are quite unfavorable: it is exposed to great pressure from Serbia which rejects such a move; the international community does not always show enough comprehension for its interests and needs; it is being torn by political, national and religious differences; it faces grave economic difficulties and social tensions. The situation in and around Montenegro is all the more complex, as on the one hand it cannot achieve its goal without having overcome these problems, and on the other, it cannot overcome these problems without having first achieved the fixed goal.